

بررسی تأثیر جریان فراواقع گرایی بر تصویرسازی در آثار دهه هفتاد ایران

مهسا فیروزی

کارشناسی ارشد تصویرسازی، گروه ارتباط تصویری، دانشکده هنرهای تجسمی هنرهای زیبا، دانشگاه تهران

چکیده

هدف از پژوهش حاضر بررسی تأثیر جریان فراواقع گرایی بر تصویرسازی در آثار دهه هفتاد ایران می باشد. روش تحقیق توصیفی تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه ای می باشد. در آثار تصویرگران سوررئالیسم به گونه ای قرار دارد که یا فضایی مه آلود ایجاد کرده است که عمق ندارد یا هنرمند سعی دارد با قرار دادن عناصر در جلوی کادر و رنگ هایی با شدت کمتر عمق نمایی را ایجاد کند. در بعضی از آثار سوررئالیستی تصویرگران ایرانی، اهمیت به نور و سایه در کنار مولفه های دیگر باعث به وجود آوردن یک فضای متضاد می شود فضایی رئالیستی با عناصر غیرواقعی یا برعکس. یکی از تکنیک های اصلی سوررئالیسم است. تصویرگر با اغراق در موضوع داستان و اشیاء یا اغراق در تناسبات کاراکتر سعی می کند فضای داستان را از طبیعت گرایی دور کند. این مولفه در تصویرسازی جهان و ایران مشترک است. با بررسی آثار دهه قبل از ۷۰ متوجه حضور ویژگی های مشترکی از فراواقع گرایی هستیم که در آثار تصویرگران دیده می شود. دهه قبل از ۷۰، برای اولین بار فرسید مثقالی اثری را خلق کرده است، که عنصر خیال همراه با سادگی، مینیمالیسم و اغراق است. دهه ی ۷۰ اوج کار تصویرگرانی که تازه با سوررئالیسم آشنا شده بودند و سعی داشتند با الهام از آثار تصویرسازی سوررئالیست های جهان آثاری با کیفیت به وجود آوردند.

واژگان کلیدی: سوررئالیسم، تصویرگران سوررئالیسم، عناصر غیرواقعی، دهه هفتاد ایران

مقدمه

رسیدن به دنیای درون همواره یکی از دغدغه‌های مهم انسان بوده که در علم و در بعضی از مکاتب هنری این اتفاق رخ داده است. یکی از این مکاتب هنری که به درون انسان اهمیت می‌دهد، سوررئالیسم^۱ یا فراواقع‌گرایی است؛ که بر پایه نظریات روانکاوانه زیگموند فروید، پایه گذاری شده است. سوررئالیسم نمونه شاعرانه‌ای از رهایی روح انسان است که باعث ابداع روش‌های جدیدی شد و نشان داد که چگونه تخیلات و رویا به زبان بصری می‌توان بیان کرد و همواره با استفاده از تکنیک‌هایی نظیر تناقض، رویا و ابزاری مانند طنز و عجایب‌نگاری، توانسته نظر مخاطب را به خود جلب کند.

امروزه بحث‌های فراوانی در حیطه زیبایی‌شناسی مدرن شکل می‌گیرد و به پیچیدگی‌های این فضاها در هنرهای زیبایی‌شناسی نقاشی و مجسمه سازی بسیار پرداخته شده است، اما همواره ما تصویرسازی را به عنوان هنری که در محدوده هنرهای کاربردی و ارتباطی است می‌شناسیم. تصویرسازی دهه ۴۰ نقطه عطف تاریخ تصویرگری ایران محسوب می‌شود و چهره‌های اثر گذاری که در این دهه پا به عرصه ظهور گذاشتند، که توانستند تصویرسازی را به جریانی غیر از جریان گذشته برسانند.

بعد از گذشت سه دهه، فراز و فرودهای تصویرسازی از جمله تأسیس دانشکده هنرهای زیبا و همچنین به وجود آمدن کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، و سازمان‌هایی مانند انتشارات فرانکلین در رشد کیفی و تصویرسازی کتاب اثر جدی بر جا گذاشتند، از دهه ۸۰ به بعد با روی کارآمدن تصویرگران مختلف در این حرفه، نسل جوانی پا به عرصه ظهور گذاشتند که با نام نسل چهارم به سوی دنیای جدیدی از تصویرگری به میدان رفتند. این گروه از تصویرگران نسل جوان با تکنیک و سبک‌های متفاوت آثاری را به وجود آوردند، که نه تنها در داخل ایران بلکه در خارج از مرزهای ایران نیز طرفداران زیادی داشتند و همین نگاه نو همراه با نسلی نو و ایده‌های جدید در تصویرسازی این دهه و همچنین پای بند نبودن به سبک‌ها و تکنیک‌های گذشته سبب شد تا دهه ۸۰ از اهمیت زیادی برخوردار شود. رشد ارتباطات تصویرگران با دنیای غرب باعث شد تا تصویرگران بیشتر با جریانات هنری و فرهنگی تصویرسازان غربی آشنا شوند و به سمت مواد و مصالح و اسلوب‌های تازه در اجرا خود بپردازند و یکی از این جریانات هنری نهضت سوررئالیسم یا همان فراواقع‌گرایی است که در تصویرسازی معاصر ایران تا به امروز در قالب‌های متعددی ظهور کرده است. بنابراین، لازم دانستم که به بررسی تصویرسازی و تصویرگران ایرانی و خارجی در دهه ۷۰ است بپردازم.

تصویرگری به شیوه‌ی امروزی، پس از آغاز حرکت‌های نوین در نقاشی دهه ۴۰ و ۳۰ آغاز شد. لیلی تقی‌پور، نخستین تصویرگری‌های کتاب به شیوه‌های نوین کودکان را پدید آورد و از هنرمندان دیگر آن دوره می‌توان به محمد بهرامی با تصویرگری کتاب افسانه‌ها و محمود جوادی پور تصویرگر کتاب موش و گربه، اشاره کرد. با استقلال یافتن نقاشی از تصویرگری کتاب و رویکرد برخی نقاشان خلاق به تصویرسازی، سال‌های عبور از هنر کلاسیک به هنر نوین با شکوفایی هنر تصویرگری همراه بود، در این زمان هنرمندانی چون فرشید مثقالی راه ورود به خلاقیت و نوآوری را به عرصه تصویرگری هموار کردند. شکل‌گیری کتاب کودک و حضور رنگ در آن که از نخستین سال‌های دهه ۴۰ صورت گرفت، نشانه‌های هنر مدرن مانند انتزاع نیز در آثار پدیدار شد. یکی از نخستین ساختار شکنی‌ها را می‌توان در کتاب جمشیدشاه، اثر فرشید مثقالی اشاره کرد. با توجه به مطالب ذکر شده هدف از پژوهش حاضر بررسی تأثیر جریان فراواقع‌گرایی بر تصویرسازی در آثار دهه هفتاد ایران می‌باشد.

مکتب سوررئالیسم یا فراواقع‌گرایی

^۱Surrealism

واژه‌ی «سوررئالیست» برای اولین بار در دهه ۱۹۱۰ توسط گیوم آپولینر^۲ در مورد آثار مارک شاگال نقاش روسی که در فرانسه اقامت داشت، بیان کرد که با انتشار مقاله‌ای از انقلاب سوررئالیست، که آندره برتون^۳ از بنیان گذارانش بود، و سپس با اثری دیگر با عنوان مانیفست سوررئالیست^۴، در دهه‌ی ۱۹۲۰ این مکتب رواج یافت. آندره برتون در تعریف سوررئالیسم می‌گوید: «سوررئالیسم خودکاری روانی ناب که از طریق آن، تبیین کارکرد واقعی اندیشه به صورت کلام، نوشتار و یا هر فعالیت دیگر را بر عهده می‌گیریم؛ اندیشه‌هایی که فارغ از هر گونه نظارت عقل یا ملاحظات زیباشناختی یا اخلاقی تلقین می‌شوند. سوررئالیسم متکی بر اعتقاد به واقعیت برتر تداعی‌هایی است که قبلاً واپس زده می‌شدند؛ متکی بر اعتقاد مطلق رویا و به نقش بی‌غرضانه تفکر است» (پاکباز، ۱۳۹۴).

در این سبک زمان و مکان مفهوم واقعی خود را از دست داده و احساسات هنرمند از محدودیت‌ها و سنت‌های قدیمی آزاد می‌شود و به حالات مختلف ذهن آدمی از جمله: رویا، کابوس، خواب فرصت خودنمایی در ضمیرناخودآگاه را می‌دهد. در تمام حالات ذکر شده، عنصر خیال و رویا به عنوان برجسته‌ترین عامل در آثار هنری مورد استفاده قرار می‌گیرد. هنرمندانی که پیرو این سبک بودند معتقدند که آثار خود را بر مبنای آزادی افکار و تصاویر، و نوعی حالت خلسه بیان می‌کنند. در واقع سرچشمه این مکتب ادبی و هنری، عالم رویا است. می‌توان سوررئالیسم را این‌گونه تعریف کرد: سوررئالیسم بیان و تثبیت تفکر دور از فرمان عقل است و رابطه‌ی متقابلی با قوانین زیبایی‌شناسی ندارد و جدا کردن دنیای درون از دنیای بیرون از مهم‌ترین ویژگی این سبک به شمار می‌رود.

سوررئالیسم در ایران

فراواقع‌گرایی یا سوررئالیسم، بیان افکار و اندیشه‌ها به دور از فرمان عقل است، یعنی مکتبی است خردگریز. به گونه‌ای دیگر هم می‌توان گفت که سوررئالیسم درون خود یک واقعیتی را پشت واقعیت دیگر بیان می‌کند و همان‌طور که از تعریف آن مشخص است، هویت درونی این جریان منفی‌ست، مکتبی است که نابسامانی‌ها و آشفتگی‌های زمان خود را بازگو می‌کند؛ و رای همه این صحبت‌ها در روزگار قدیم ایران، نویسندگان ما فرمول زیبایی سوررئالیست را در جامعه ایرانی کشف کردند و او را به بهترین نحو شکل دادن و این ادبیات ایران بود که برای اولین بار فرمول این مقوله بسیار ارزشمند هنری را کشف کرده بود، آثار به جا مانده از سوررئالیسم قدیم ایرانی همانند روایت‌هایی است، که از داستان «گنجشگ اشی مشی» باقی مانده که گویای همین حقیقت است، و هر سه جزء سوررئالیسم غربی باشکوه و زیبایی هر چه تمام‌تر در آن دیده می‌شود، اما با یک تفاوت بزرگ و آن اینکه در سوررئالیسم غربی اجزا و اثر به هم پیوسته و به هم وابسته دانسته می‌شود اما در سوررئالیسم ایرانی و صرفاً ایرانی، اجزاء اثر اگر چه در ظاهر به یکدیگر پیوسته هستند اما در باطن، جدا و مستقل از یکدیگر هستند.

«صادق هدایت»^۵ در تثبیت و گسترش سوررئالیسم در ایران حق بزرگی به گردن دارد، بوف کور و سگ ولگرد که مجموعه داستان‌های کوتاه سوررئالیستی صادق هدایت محسوب می‌شوند، نمونه‌های برجسته و زیبایی از سوررئالیسم فرانسوی محسوب می‌شوند» (احمدی، ۱۳۹۱). همان‌طور که گفته شد مهم‌ترین اثری که به زبان فارسی تحت تأثیر این نهضت نوشته شد، بوف کور اثر صادق هدایت بود. برخی بر این باورند که اولین نقاشی سوررئالیستی در ایران توسط حسین کاظمی^۶ با عنوان زن اسیری برای همین کتاب کشیده شده است و این دو اثر را از اولین آثار هنر مدرن در ایران، در حوزه ادبیات و نقاشی می‌دانند. در بوف کور شاهد فضایی رویایی از قهرمان داستان هستیم. یک فضا مالیخوی و دارک بر داستان حاکم است. مرز بین واقعیت و غیر واقعیت قابل تشخیص نبوده است.

از هنرمندان نقاش ایرانی می‌توان به علی اکبر صادقی و ایران درودی و... نام برد، که آثار برجسته‌ای با ویژگی سوررئالیستی خلق کرده‌اند. آثار علی اکبر صادقی^۷، نقاش و تصویرگر کتاب‌های کودکان، در عرصه‌ی نقاشی، نمایش خیال و رویایی دلنشین از نگاه سوررئالیستی به جهان هستی است. او در مجموع آثارش که با رنگ روغن نقاشی شده، فضایی شگفت انگیز از انسان^۸،

² Guillaume Apollinaire (1880-1918)

³ Andre Breton (1896-1966)

⁴ Manifesto Surrealist

تنهایی و جهان اطرافش به نمایش می‌گذارد. نقاشان سوررئالیست، با افزودن بر عناصرهای رویایی و نشانه‌هایی از جنون، کابوس و تخیل هنرمند به چشم می‌خورد. پناه بردن به دنیای ذهنی هنرمند، گاه چنان شخصی و خیال‌اندیشانه است که جزء در ذهن هنرمند، معنا نمی‌پذیرد.

تکنیک و فنون سوررئالیست‌ها

۱- رویا و تخیل

رویا و تخیل یکی از مهم‌ترین ابزارهای سوررئالیستی است که باعث می‌شود زمان و مکان‌های مختلف را درهم می‌آمیزد و حضوری امروزی به آن‌ها می‌بخشد و این همان چیزی است که سوررئالیست‌ها توقع دارند، یعنی توجه به زمان حال و لحظه‌ای (براهنی، ۱۳۷۱، ۱۸۶). استفاده از این ابزار سوررئالیستی حد و مرزی دارد و تخیل مانند اسب وحشی نیست که نشود برای آن حد و مرزی تعیین کرد. عنصر خیال در این سبک تا آن‌جا مورد استفاده قرار می‌گیرد که بتوان به آن صورت عینی بخشید (برتون، ۱۳۸۷). رویاهای انسان افکاری هستند که در جهان طبیعی برای نشان دادن وضعیت انسان، مهم‌تر از جهان واقعی تصور می‌شود.

۲- نگارش خودکار^۵

نگارش خودکار به این معناست که هنرمند برای خلق آثارش سعی می‌کند از دخالت عقل و شعور خودآگاه در اثرش جلوگیری کند و هدف از انجام این تکنیک، رسیدن انسان به درون پنهان خود است؛ آن‌ها با ذهنی نیمه هوشیار، بدون هرگونه طرح و تفکری شروع به نوشتن چیزهایی می‌کردند که در آن لحظه از ذهنشان عبور می‌کرد. در این شیوه بخش هوشیار ذهن هیچ‌گونه دخالتی ندارد. نخستین اثری که به این شیوه نگاشته شد "میدان مغناطیسی" اثر مشترک آندره برتون و فیلیپ سوپو بود.

۳- تصادف عینی

اگر در زندگی اتفاقاتی بر حسب تصادف اتفاق بی‌افتد که از حقیقتی در آینده‌ای نزدیک خبر می‌دهد. از آنجاست که سوررئالیست‌ها سعی کردند تا منشأ و منبع این تصادفات را دریابند و از راه کشف آن، راه جدیدی برای کاوش در روح انسان قرار بدهند. در این شیوه هنرمندان سوررئالیست با قرار دادن اشیاء بی ربط بدون در نظر گرفتن ارتباطشون در کنار هم به صورت تصادفی، اثری را بدون دخالت عقل خلق می‌کنند.

۴- شگفتی و جادو

هدف سوررئالیسم خارج شدن از محدوده توانایی عقل و منطق بشری و خواستار جهانی وهم‌آمیز و عجیب بوده است، جهانی که در ذهن انسان قرار نمی‌گیرد و اجبارها در آن از بین می‌رود (سید حسینی، ۱۴۰۰). علت اصلی توجه سوررئالیست‌ها به اسرار جادویی جهان آن است که این اسرار خارج از توانایی درک و منطق بشریت بوده و این که انسان امروزی نتوانسته راز حقیقی این اسرار را پیدا کند، سوررئالیست‌ها در تلاش بودند تا با امید به اینکه انسان دوباره خودش را بازیابد این مکتب را به عنوان راه‌گشای او در این جهان معرفی کنند و راز و رمزهای بسیاری را در پناه سوررئالیسم به او بشناسانند.

۵- اسطوره و نماد

اهمیت به اسطوره و نماد در آثار هنرمندان سوررئالیست از جمله دستاوردهای این مکتب بود. انسان اولیه هیچ شناختی از رویا و تفاوت آن با رمز واقعیت را نمی‌شناخت و این سوررئالیست‌ها بودند که با استفاده دوباره از این دنیای غنی و پر رمز و راز،

⁵ Sadeh Hedayat

⁶ Hossein Kazemi

⁷ Ali Akbar Sadeghi

⁸ Automatism

انسان را به درک درستی از عصر نخستین این اسطوره و نمادها برگردانند. هنرمند با درک نمادهای پنهان سعی می کند مفهوم پنهان درون واقعیت را نشان بدهد.

۶- بی زمان و بی مکان

آنچه در اکثر آثار سوررئالیستی قابل توجه است، نبودن زمان و مکان مشخص در آثار سوررئالیستی است. چرا که این مکتب می خواهد هر آنچه را که به عنوان مرز و دیوار و چارچوب در ذهن خود قرار داده ایم را بشکند و یک اثر آزادانه تری را خلق کند. در این شیوه هنرمند سوررئالیست یک فضایی را ایجاد می کند که به گذشته و آینده متصل نبوده و برای مخاطب بیانگر یک زمان و مکان جدید است.

تصویرگری

تصویرگری برآمده از هنر نقاشی است و تصویرگر بدون رویکرد به نقاشی و ویژگی های آن فرایندی نیمه تمام و ناکافی را دنبال کرده است. تصویرگری وابسته به متنی است که با فراهم سازی تصویرها بر پایه داستانی و یا غیر داستانی آن صورت گرفته، درحالی که نقاشی می تواند بر اساس خیال و تصور آنی که در ذهن هنرمند شکل گرفته باشد. پیروی تصویرگر از متن به همراهی هنرمند با آن می انجامد. درحالی که نقاش در خلق اثر خود از استقلال کامل برخوردار است. اصل سادگی، رسایی و خلاصه پردازی تصویرگری، هماهنگ با ویژگی سنی صورت می گیرد، درحالی که هنرمند نقاش بازتاب اندیشه های خود را بدون توانایی مخاطب انجام می دهد» (اکرمی، ۱۳۹۴).

نخستین زمینه های تحول نقاشی و جدایی آن از تصویرگری، در دوران صفویه اتفاق افتاد، زمانی که هنرمندانی چون رضا عباسی با گرایش به نقاشی از طبیعت و چهره نگاری، در واقع جدایی نقاشی از تصویرگری را رقم زدند و تصویرگری پس از آن که از صفحات کتاب جدا شد، خارج از متن مشخص، بر روی بوم یا دیوار نشست و در قالب نقاشی ایرانی، راه خود را پیدا کرد و در دوران قاجار، ابوالحسن غفاری، با ترکیب عناصر نقاشی غربی و تصویرگری ایرانی، نسخه ی مشهور هزارویک شب را تصویرگری کرد.

اولین کتاب های چاپی کودکان در ایران با قالب های چوبی و با کمک دست بروی کاغذ چاپ می شد و توسط مکتب داران به هنگام عید به کودکان هدیه داده می شد، این گونه تصویرها عیدی سازی نیز نامیده می شد که بیشتر بر پایه داستان های حماسی، عامیانه و روایت های مذهبی بودند. با ورود صنعت چاپ به ایران به ویژه پس از گسترش کارگاه های چاپ مستقل از چاپخانه ی دربار، امکان نشر کتاب با شمار بالا و دسترسی توده های مردم به ویژه کودکان، به کتاب فراهم شد (قائینی، ۲۸). این کتاب ها که به کتب مکتب خانه ای معروف هستند می توان از آثار خطی نامید؛ زیرا عنصر اصلی دیداری در آن ها خط است و تصویرها سیاه و سفید و بیشتر با خط محیطی طراحی شده اند و خط ها فرم، فضا و سطح را پدید آورده اند؛ سایه روشن در تصویرها دیده نمی شود و گاه برای پدید آوردن تیره و روشنی هاشور به کار گرفته شده است و در بیشتر تصویرها درک مینیاتور چیرگی دارد. سبک تصویری کتاب های مکتب خانه ای که در برخی از آن ها عبارت های (به جهت اطفال) و یا برای (تنبیه اطفال) آمده است با کتاب های چاپ سنگی بزرگسالان همسانی دارد، تنها تفاوتی که میان این دو گروه کتاب دیده می شود پایین بودن کیفیت تصویرهای کتاب های مخصوص کودکان است که در بیشتر کتاب ها، طراحی ها ضعیف، ابتدایی و خام است.

یافته ها

در سال های نخست دهه ی ۱۳۷۰، در میان تصویرگران، رویکرد به هویت ملی، به ویژه با برگزاری نمایشگاه های آسیایی و بین المللی رواج بیشتری یافت. در این بخش علاوه بر هنرمندان دهه ۷۰ تصویرگران نسل سوم که به دهه ۶۰ گفته می شوند، نیز حضور دارند.

نسرین خسروی

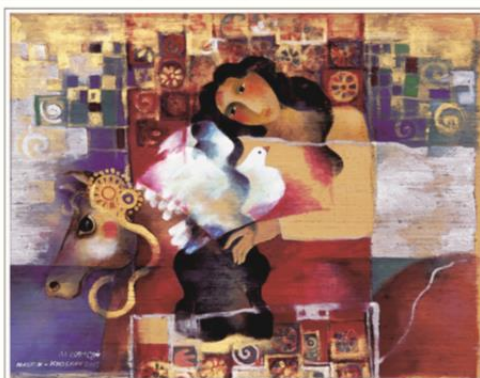
نسرین خسروی (۱۳۲۹-۱۳۹۸) نقاش و تصویرگر کتاب کودکان در تهران زاده شد. او تصویرگری را از سال ۱۳۵۵ هنگامی که دانشجوی سال دوم رشته‌ی گرافیک دانشکده‌ی هنرهای زیبا بود آغاز کرد. نخستین کار او تصویرگری کتابی به نام قصه دوستی نوشته‌ی قدمعلی سرامی بود که از سوی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان منتشر شد. او از ۱۳۶۹ با تصویرگری کتاب "عکاس در حیاط خانه‌ی ما منتظر بود"، نوشته احمدرضا احمدی در انتشارات همگام دوباره به عرصه تصویرگری کتاب کودک بازگشت و تجربه متفاوتی از سه اثر گذشته خود آغاز کرد. تصویرهای او بر روی کتاب "سفید برفی" نوشته منیرو روانی پور را می‌توان حد فاصلی میان آثار گذشته خسروی و بقیه آثار او دانست.

او در سال ۱۳۷۹ به خاطر تصویرگری کتاب "دختر باغ آرزو" جایزه‌ی کنکور نوما را از آن خود کرد و در سال ۲۰۰۲ نامزد ایرانی جایزه‌ی هانس کریستین آندرسن برای مجموعه آثارش بود. این هنرمند نسل دوم از تصویرگران کتاب کودک، برای بسیاری از آثارش از سوی یونیسف، شورای کتاب کودک و کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان نیز دیپلم‌های افتخار و لوح تقدیر دریافت کرده است (تصویر ۱).

تصویر ۱: دختر باغ آرزو، تصویرگر: نسرین خسروی، بازنویسی اسدا... شعبانی، انتشارات توکا، ۱۳۷۸ش (URL1).

خلاصه موضوع داستان: این کتاب ماجرای دخترکی است به نام پریسا که از دل غنچه روییده است. این دخترک زیبا با ماهی‌ها، پروانه‌ها و پرندehای زیبا از جمله پرستو هم‌بازی است تا این که یک قورباغه‌ی زشت و بد ترکیب او را می‌رباید و با خود به مرداب می‌برد. پریسا بعد از قورباغه گرفتار موجودات زشت دیگری چون سوسک سیاه و موش کور می‌شود، اما سرانجام با کمک پرستو فرار می‌کند. در اثر "دختر باغ آرزو"، دخترکی با لباس سفید رنگ، با موهای بافته سوار بر اسب، که در میان ماه و ماهی، بیکران آبی آسمان معلق است و دارد از پرواز خود لذت می‌برد؛ شخصیت‌ها در این اثر به راحتی در فضا شناور شده‌اند و فضا سازی با رعایت قوانین پرسپکتیو را کنار زده و به گفته خودش، بیشتر از مارک شاگال و پل کله الهام گرفته است. این اثر به خوبی ویژگی‌های اصلی سوررئالیسم را دارد. فضایی خیال‌گونه و فانتزی با رنگ‌های درخشان، استفاده از ساده‌گرایی، عدم عمق‌نمایی و سایه روشن، نماد پردازی و زاویه دیدهای عجیب همگی کمک می‌کند تا این اثر در حیطه سوررئالیسم قرار بگیرد (تصویر ۲).

تصویر ۲: دختر باغ آرزو، تصویرگر: نسرین خسروی، بازنویسی اسدا...شعبانی، انتشارات توکا، ۱۳۷۸ش (URL2).

فیروزه گل محمدی

فیروزه گل محمدی، معماری داخلی را از ۱۵ سالگی در هنرستان خوانده است و در دانشگاه رشته معماری را ادامه داد. کتاب "عجب اشتباهی" در سال ۱۳۶۴ نخستین اثر تصویرگری او برای کودکان بود. بیش از بیست کتاب را که اغلب به حوزه ادبیات کودک تعلق دارند، تصویرگری کرده و موفق به دریافت چهارده مدال داخلی و بین المللی شده است، او از تصویرگران انگشت شماری است که هم چون علی اکبر صادقی، به طرح و ویژگی های سنتی ایران، و با تاثیرپذیری از نگارگری به تصویرگری پرداخته است (تصویر ۳).

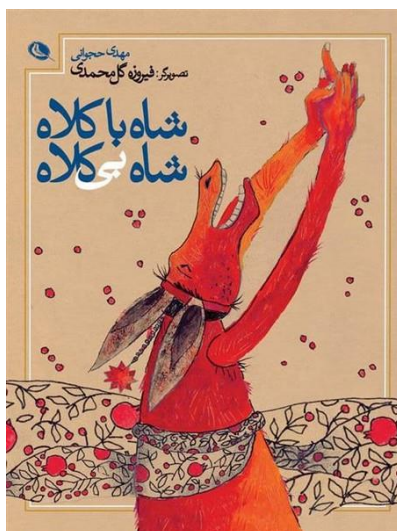

تصویر ۳: مجموعه درخت طوبی، تصویرگر: فیروزه گل محمدی، انتشارات افق، ۱۳۷۳ش (URL3).

خلاصه موضوع داستان: مجموعه ای از ده بیت اشعار مثنوی است که خانم فیروزه گل محمدی آن را به تصویر کشیده اند. آثار گل محمدی سرشار از فضاهایی خوش رنگ و پر از نقش مایه های برگرفته از نقوش سنتی است که زمینه های درخت ها، جانوران، پرنده ها و طبیعت را در خود گرفته است، و لازم به ذکر است که این نقش مایه ها را خود خانم گل محمدی طراحی کرده اند. در بیشتر آثار گل محمدی ما تفاوت رنگ هایی را می بینیم که به خوبی در کنار هم قرار گرفتند و یک فضای مه

گرفتگی را ایجاد می کند. استفاده از ویژگی های نگارگری، اغراق در زمینه و موضوع، ایجاد یک فضای فانتزی شاعرانه و زیبا با نقش و نگار و امکان پرداختن به تصویرهایی که واقعی هستند اما در دنیای خیالی ایشون قرار دارد. علاوه بر این اثر کتاب شاه با کلاه شاه بی کلاه نوشته مهدی حجویانی را تصویرسازی کردند با همان سبک و سلیقه شخصی خود اما با این تفاوت که حیوانات این داستان مانند یک انسان جان دارند و با نقوش ایرانی در یک فضای خیالی زندگی می کنند (تصویر ۴).

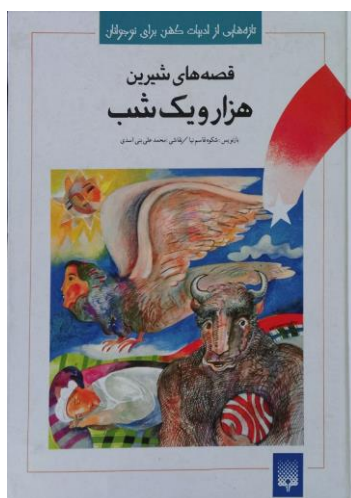

تصویر ۴: شاه با کلاه شاه بی کلاه، تصویرگر: فیروزه گل محمدی (URL4).

محمدعلی بنی اسدی

زاده ۱۳۳۴ در سمنان، نقاش، تصویرگر و کاریکاتوریست ایرانی است که عضو هیأت علمی دانشکده هنرهای تجسمی پردیس هنرهای زیبای دانشگاه تهران و از اعضای هیأت مؤسس انجمن تصویرگران کتاب کودک و نوجوان است، در رشته های طراحی، مجسمه سازی و گرافیک نیز فعالیت دارد. وی در سال ۲۰۱۲ نامزد جایزه هانس کریستین آندرسن شد. بنی اسدی تلاش های تصویرگری خود را از نیمه دوم دهه ۶۰ با تصویرگری کتاب هایی چون: "کلاغ پر"، "گل بادام"، "من غنچه شدم"، "سفر به شهر سلیمان" و "افسانه اژدها و آب" آغاز کرد (تصویر ۵).

خلاصه موضوع داستان: مجموعه چند جلدی قصه های شیرین هزار و یک شب که برای هزار و یک شب برای کودکان و نوجوانان داستانی برای گفتن دارد. نخستین رویکرد او به تصویرگری، گرایش شعر گونه ای او در استفاده از تکنیک آبرنگ، با رنگ های خیس و ابرگونه است که بیشتر در کتاب های شعر به چشم می خورد. کم توجهی به عنصر خط و ارزش گذاری آمیزش رنگ ها در یکدیگر، به مهم ترین عنصر خیال در آثار بنی اسدی تبدیل می شود و بعدها با پایداری خطوط محیطی و اهمیت دادن به نام رنگ ها، سمت و سوی دیگری پیدا می کند. در تصویرگری کتاب "بین ما شمعدانی است" که در سال ۱۳۸۶ چاپ شد، می توانیم به وضوح ویژگی سوررئالیسم را ببینیم (اکرمی، ۱۳۸۳).

تصویر ۵: قصه‌های شیرین هزار و یک شب جلد ۱، تصویرگر: محمدعلی بنی اسدی، انتشارات پیدایش، ۱۳۷۶ش (URL5).

در تمام آثار بنی اسدی ضخامت و سنگینی حضور ندارد، به جای آن انگار با خواب‌ها، رویاها و قصه‌های کودکی او روبه رو هستیم. استفاده از معلق بودن عناصر در فضا، زاویه دیدهای نامشخص، استفاده از موجودات عجیب یا محوگونه و حتی رنگ گذاری او باعث ایجاد فضایی عجیب و رویاگونه، در آثارش شده است، انگار با مخاطب خود از عمد دارد بازی می‌کند تا او را وارد دنیای ناشناخته خود کند (تصویر ۶ و ۷).

تصویر ۷: چهل شب از هزاران، تصویرگر: محمدعلی بنی اسدی، انتشارات نیلوفر، ۱۳۹۱ش (URL6).

اثر "چهل شب از هزاران"، در چهارجلد، که با تکنیک چاپ سنگی، طراحی دستی و دیجیتال انجام شده است. این اثر در سال ۱۳۹۱ به نظرم متفاوت‌ترین کار بنی اسدی است زیرا از یک رنگ یا نهایت دو رنگ استفاده شده است و عنصر خط به عنوان یک عنصر قالب در کل فضا دیده می‌شود، در حالی که آثار قبلی بنی اسدی از طیف رنگی بسیاری استفاده شده است، البته باید به این موضوع دقت شود که همان اصول سوررئالیسم در آثار قبلی بنی اسدی، در این اثر نیز دیده می‌شود (تصویر ۸).

تصویر ۸: در جست و جوی آرامش، نقاش: محمدعلی بنی اسدی، ۱۳۹۸ش (URL7).

بهرام خائف

بهرام خائف متولد ۱۳۲۵ در شیراز متولد شد و لیسانس نقاشی از دانشکده هنرهای زیبا دانشگاه تهران است. پرکارترین تصویرگر نسل دوم به شمار می آید، که کار خود را با تصویرگری کتابهایی چون: کتاب توکا، ببر جوان و انسان پیر در دهه ۵۰ آغاز کرد. از آثار او در دهه ۶۰، ۷۰ و ۸۰ می توان: "کتابهای ابراهیم"، "خفتگان بیدار"، "تشنه‌ی دیدار"، "اصحاب فیل"، "ایستاده بر خاک"، برای پدر بزرگ و... نام برد. بهرام خائف را باید مشخص‌ترین تصویرگر ایرانی، در تصویرگری ادبیات غیر مستند نامید؛ چرا که بیشتر تصویرگری‌های او برای کتاب‌های دینی و تاریخی است (تصویر ۹).

تصویر ۹: دنیای رنگین کمان، تصویرگر: بهرام خائف، انتشارات کانون، ۱۳۷۹ش (URL8).

خلاصه موضوع داستان: در گوشه‌ای از جهان، دو سرزمین رنگ‌های سرد و رنگ‌های گرم در برابر هم قرار داشت که همیشه با هم اختلاف داشتند و هر کدام از آن‌ها رنگین کمان هفت رنگ را از آن خود می‌دانست. در اثر "دنیای رنگین کمان"، بهرام خائف با ویژگی‌های باستان‌گرایی و بافت‌های کهنه در تصویر و استفاده از تالیته‌های رنگی مواجه هستیم. روش کار او در طراحی نمادهای واقعی از زندگی انسان و حالت‌گرایی، تنها در آثار تصویرگران معدودی چون پرویز حیدرزاده به چشم می‌خورد. این اثر با وجود چهره‌های انسانی و واقع‌گرایی که دیده می‌شود، نمی‌توانیم او را در حیطه رئالیسم محض قرار بدهیم زیرا در کنار

عناصر واقعی، بافت و رنگ‌ها بدون اغراق، فضای اثر را به سمت فضایی خیال‌گونه و فانتزی می‌برد. در یکی از آثار او که به نام "شش غزل از حافظ"، بهترین نمونه سوررئالیسم است، که در این اثر به بیان انتزاعی و خیال‌گرا روی آورده است (تصویر ۱۰) که به برجسته‌ترین کتاب در اوج زیبایی و تخیل با موضوع شعر در ادبیات کودکان و نوجوانان تبدیل شده است. استفاده از مولفه‌هایی چون ساده‌گرایی، عدم عمق نمایی، عدم سایه، انتخاب زاویه دید و نماد پردازی باعث خلق فضای فراواقع‌گرایی شده است که نمی‌توان گفت مشابه به سوررئالیسم غربی است.

تصویر ۱۰: شش غزل از حافظ، نویسنده: شمس‌الدین محمد حافظ، تصویرگر: بهرام خائف، انتشارات کانون، ۱۳۷۰ ش (URL9).

بهزاد غریب‌پور

بهزاد غریب‌پور در سال ۱۳۳۶ در شهر سنندج متولد شد. وی دانش آموخته‌ی رشته گرافیک از دانشکده هنرهای زیبا تهران و تاکنون بیش از ۱۰ عنوان کتاب برای کودکان تصویرگری کرده است. با تصویرگری کتاب‌هایی چون: "استاد خیمه‌شب بازی می‌آموزد"، "راز آبگیر"، پلنگ سیاه و بزبز قندی در دهه ۶۰ حضور داشت. از آثار دهه‌ی ۷۰ غریب‌پور می‌توان از تصویرگری کتاب "مهربان سبز پوش" و مجموعه آثار شخصی او با عنوان کلاه‌ها را نام برد (تصویر ۱۱ و ۱۲).

تصویر ۱۱: مجموعه کلاه‌ها، تصویرگر: بهزاد غریب‌پور، ۱۳۷۳ ش (URL10).

شیوه غریب‌پور در تصویرگری، با استفاده از رنگ‌های پوشاننده با سایه روشن‌های ملایم و خوش‌آهنگ، که بیشتر با شیوه‌های

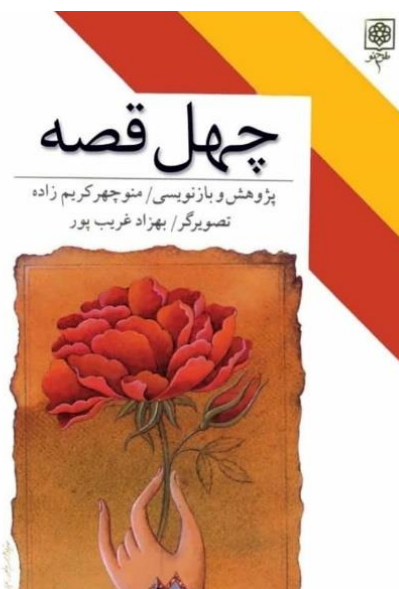
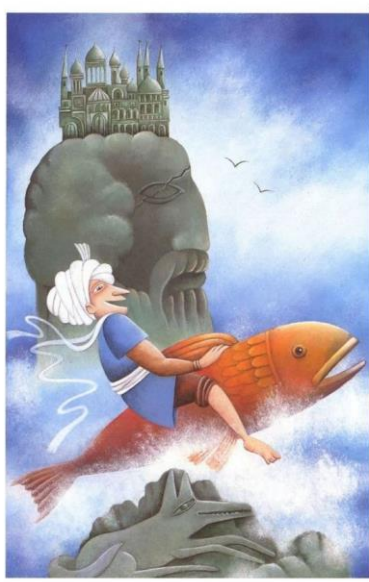

رنگ افشانی یا رنگ آمیزی با اکریلیک انجام شده است. تصویرهای او با وجود خیال انگیزی ساختاری واقعگرایانه و پر کار دارد و برای راه یافتن به دنیای خیال، کمتر از ساختار شکنی در تصویر و به هم زدن مرزهای خط، سطح و رنگ استفاده کرده است (اکرمی، ۱۳۸۳). در مجموعه آثار کلاه‌ها، از رنگ‌های خوش‌آهنگ و سایه‌روشن‌ها و کنتراست‌های ملایم و خوش نواخت، و حضور تخیل و حذف خط‌های محیطی را می‌توان مشاهده کرد (تصویر ۱۲).

تصویر ۱۲: مجموعه کلاه‌ها، تصویرگر: بهزاد غریب‌پور، ۱۳۷۳ش (URL11).

یکی دیگر از آثار بهزاد غریب‌پور، کتاب "چهل قصه"، که با استفاده از ترکیب‌بندی‌های ساده و دلنشین، رنگ‌های زیبا و سطوح ساده، شخصیت‌پردازی کودکانه این کتاب را به تصویر کشیده است. بهترین نمونه برای نشان دادن مولفه‌های ایرانی و جهان در یک اثر. استفاده از مولفه‌هایی از جمله: ترکیب بر اساس موضوع و شباهت، جان‌بخشی و ترکیب اشیاء غیر مرتبط همراه با اغراق، در کنار همدیگر یک فضای فراواقع‌گرایی را به وجود آورده است (تصویر ۱۳).

تصویر ۱۳: چهل قصه، بازنویسی: منوچهر کریم زاده، تصویرگر: بهزاد غریب‌پور، انتشارات طرح نو، ۱۳۷۹ش (URL12).

جدول: مولفه‌های سوررئالیسم در ایران

مولفه‌های سوررئالیسم در ایران						نام کتاب	هنرمندان
۶	۵	۴	۳	۲	۱		
●	●		●			دختر باغ آرزو	نسرین خسروی
●				●	●	درخت طوبی	فیروزه گل محمدی
		●				شاه با کلاه و شاه بی کلاه	فیروزه گل محمدی
●	●	●	●			هزار و یک شب	محمدعلی بنی اسدی
●	●	●		●		چهل شب از هزاران	محمدعلی بنی اسدی
				●		دنیای رنگین کمان	بهرام خائف
●	●			●		شش غزل حافظ	بهرام خائف
		●				مجموعه کلاه‌ها	بهزاد غریب پور
●	●		●	●	●	چهل قصه	بهزاد غریب پور

نتیجه گیری

هدف هنرمندان سوررئالیست، واقعیت و رویا را باهم ادغام کنند و واقعیتی فراتر از واقعیت به وجود آورند؛ واقعیتی را پشت واقعیت دیگر بیان کنند که ریشه در نابسامانی‌ها و آشوب‌های زمان خود دارد. در ایران سوررئالیسم برای اولین بار بر ادبیات تأثیر گذاشت و اثر "بوف کور" صادق هدایت نمونه این اتفاق است. و بعد از دهه ۴۰ با آثار هنرمندان نقاشی هم‌چون علی اکبر صادقی، ایران درودی و سهراب سپهری و... اوج گرفت.

با بررسی آثار تصویرسازی سه دهه اخیر و آثار دهه قبل از ۷۰ متوجه حضور ویژگی‌های مشترکی از فراواقع‌گرایی هستیم که در آثار تصویرگران دیده می‌شود. دهه قبل از ۷۰، برای اولین بار فرشید مثقالی اثری را خلق کرده است، که عنصر خیال همراه با سادگی، مینیمالیسم و اغراق است. دهه ۷۰ اوج کار تصویرگرانی که تازه با سوررئالیسم آشنا شده بودند و سعی داشتند با الهام از آثار تصویرسازی سوررئالیست‌های جهان آثاری با کیفیت به‌وجود آورند. مولفه‌های سبک سوررئالیسم در آثار هنرمندان تصویرگر ایرانی شامل چند مورد است.

در آثار تصویرگران سوررئالیسم به گونه‌ای قرار دارد که یا فضایی مه‌آلود ایجاد کرده است که عمق ندارد یا هنرمند سعی دارد با قرار دادن عناصر در جلوی کادر و رنگ‌هایی با شدت کمتر عمق نمایی را ایجاد کند که در آثار تصویرگران ایرانی کمتر به این مولفه پرداخته شده است. مانند: تصویر به نام "منطق الطیر: پادشاه و ماهی‌گیر" از نجوا عرفانی. زمانی که هنرمند تصمیم می‌گیرد چندین زاویه دید را در یک اثر قرار دهد تا به یک ترکیب‌بندی و مفهوم جدید برسد، هنرمند خود را به عنوان مخاطب قرار می‌دهد و با استفاده از خیال و قرار گرفتن عناصر، رنگ‌ها و تکنیک جدید سعی می‌کند نگاه جدیدی به متن داستان پیدا کند این مولفه در اثر "دیوانه و چاه" از پژمان رحیمی زاده به کار رفته است.

در بعضی از آثار سوررئالیستی تصویرگران ایرانی، اهمیت به نور و سایه در کنار مولفه‌های دیگر باعث به‌وجود آوردن یک فضای متضاد می‌شود فضایی رئالیستی با عناصر غیرواقعی یا برعکس. گاهی هنرمند با حذف نور و سایه اثر خود را از فضای طبیعت‌گرایی دور می‌کند، تا یک فضای فراواقع‌گرایی را ایجاد کند مانند: تصویر اثر "خاله سوسکه کی ازدواج کرد؟" از علیرضا گلدوزیان. هنرمند با ذهن خلاق خود موجوداتی را خلق می‌کند که الهام گرفته از رویاهای کودکی اوست؛ گاهی این موجودات آشنا هستند، گاهی ناآشنا که از دل کابوس‌ها و خیال آن‌ها سرچشمه گرفته است. تصویر اثر "این همه تلق و ملق" از علیرضا گلدوزیان. یکی از ابزارهای تصویرگری برای نشان دادن فضای فراواقع‌گرایی، جان‌بخشی است که این مولفه در تصویرسازی‌های

جهان و ایران وجود دارد که در تصویر به نام "مجموعه وقتی ما نیستیم" با تصویرگری مجتبی حیدرپناه به خوبی این مولفه دیده می شود.

یکی از تکنیک های اصلی سوررئالیسم است. تصویرگر با اغراق در موضوع داستان و اشیاء یا اغراق در تناسبات کاراکتر سعی می کند فضای داستان را از طبیعت گرایی دور کند. این مولفه در تصویرسازی جهان و ایران مشترک است، مانند: تصویری به نام "تلی دختری با موهای بلند بلند بلند" با تصویرگری محمد حسین مائک. اولین تکنیک و ابزاری که هنرمند برای نشان دادن یک فضای رویایی استفاده می کند، شناور بودن عناصر در فضا است، مانند: تصویر اثری از نجوا عرفانی به نام "بیژن و منیژه" که عناصر بدون عمق نمایی در فضا معلق هستند.

منابع

- احمدی، بابک؛ (۱۳۹۱)، حقیقت و زیبایی، چاپ بیست و پنجم، تهران: مرکز.
- اکرمی، جمال‌الدین؛ (۱۳۸۳)، تصویر و تصویرگر و آموزش تصویرگری در دهه‌ی هشتاد، چاپ اول، تهران: کتاب ماه کودک و نوجوان.
- اکرمی، جمال‌الدین؛ (۱۳۹۴)، کودک و تصویر چیستارهایی در تصویرگری کتاب‌های کودکان و نوجوان، چاپ دوم، تهران: سروش.
- پاکباز، روئین؛ (۱۳۹۴)، دایره‌المعارف هنر، چاپ چهاردهم، تهران: فرهنگ معاصر.
- قائینی، زهره؛ (۱۳۹۱)، تصویرگری کتاب‌های کودکان، تاریخ، تعریف‌ها و گونه‌ها، چاپ اول، تهران: فرهنگی هنری پژوهشی تاریخ و ادبیات کودکان.

منابع اینترنتی:

- URL1: <http://player.iranseda.ir/kids-player/?g=363980&w=44>
- URL2: <http://player.iranseda.ir/kids-player/?g=363980&w=44>
- URL3: <https://paradiseketab.com/product/pkp-0164589/>
- URL4: <https://paradiseketab.com/product/pkp-0164589/>
- URL5: <https://fotografia.islamorient.com/fa/content/>
- URL6: <http://art-seven.ir/?p=7332>
- URL7: <https://www.dast2book.com/Product/11635/>
- URL8: <https://galleryinfo.ir/Artist/fa/863/>
- URL9: <http://www.kanoontolid.com/?p=134>
- URL10: <http://www.kanoontolid.com/?p=11373>
- URL11: <https://www.kanoonnews.ir/news/199489/>
- URL12: <https://poshtebammag.ir/10443/online-mag/>

Abstract:

The aim of the current research is to investigate the influence of the trend of surrealism on imagery in the works of the seventies of Iran. The descriptive research method is analysis and using library sources. In the works of surrealism illustrators, it is either created a foggy atmosphere that has no depth, or the artist tries to create visual depth by placing elements in front of the frame and colors with less intensity. In some of the surrealist works of Iranian illustrators, the importance of light and shadow along with other elements creates a contrasting space, a realistic space with unrealistic elements or vice versa. It is one of the main techniques of surrealism. By exaggerating the subject of the story and objects or exaggerating the proportions of the characters, the illustrator tries to distance the story space from naturalism. This component is common in the depiction of the world and Iran. By examining the works of the decade before the 70s, we notice the presence of common characteristics of surrealism that can be seen in the works of illustrators. In the decade before the 70s, for the first time, Farshid Mesghali created a work, which is an element of fantasy with simplicity, minimalism and exaggeration. The 70s was the peak of the work of illustrators who had just become acquainted with surrealism and tried to create quality works inspired by the works of surrealists of the world.

Keywords: Surrealism, Surrealism illustrators, unreal elements, Iran's seventies